

בחירת השפעת מנהלי בתי ספר ואקלים בית ספרי על עבודתן של מחנכות ועמדות תלמידים

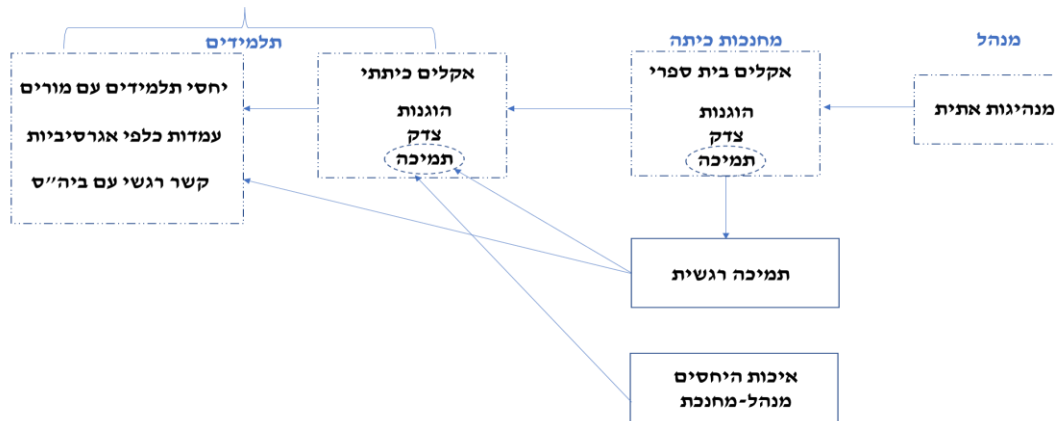
גיל ההתבגרות טומן בחובו שינויים משמעותיים בחיי המתבגר, ובהם שינויים חברתיים, פיזיולוגיים, רגשיים וקוגניטיביים (Tomova et al., 2021). מחקרים הראו ששכיחות התנהגויות סיכון ועמדות אגרסיביות עולה בגיל ההתבגרות ויורדת בסופו (Blankenstein et al., 2018). עם זאת לא כל המתבגרים נוטים להיות אלימים ובעלי עמדות התומכות באגרסיביות (Blankenstein et al., 2018).

למחנכות כיתה תפקיד חשוב בעיצוב התנהגויות ועמדות תלמידים ובהשפעה עליהן (Kashy et al., 2017), בתמיכה הרגשית בתלמידיהן ובקידום הלמידה שלהם. תפקידן הינו תפקיד ניהולי, חינוכי וחברתי, והוא כולל מחויבות למילוי חובתן כלפי תלמידים ומורי הכיתה (Popper-Giveon, & Shayshon, 2017). תפקידן גם כולל תקשורת עם הורים ועיצוב מעורבותם בכל הקשור ללמידת בניהם ובנותיהם (Paes et al., 2022).

למרות מרכזיות תפקידה של מחנכת כיתה, המושתת על עבודה עם כמה בעלי עניין מרכזיים: מורים, מנהל, הורים ובעיקר תלמידים, מספר המחקרים הקיימים בתחום על מחנכת כיתה הינו דל (למשל, Ciampa et al., 2022; Paes et al., 2022). בפרט מועט החקר המתמקד בבחינת מחנכות כיתה בתוך הארגון הבית ספרי, והשפעת מאפיינים ופעולות מנהיגותיים על עבודתן, ועל התנהגויות תלמידים ועמדותיהם.

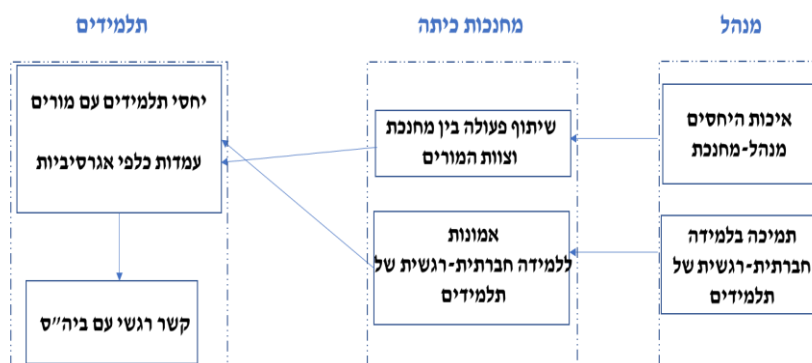
מטרת המחקר הייתה לבחון את תפקיד המחנכת בתוך הארגון הבית ספרי, ואת השפעתם של מאפייני מנהלי בתי ספר על עיצוב עבודת המחנכות ועל האקלים הבית ספרי, שבתורם ישפיעו על עמדות תלמידים כלפי האקלים הכיתתי, עמדותיהם כלפי אגרסיביות, על הקשר הרגשי כלפי בית הספר ועל היחסים בין תלמידים למורים.

בכדי לבחון מטרה זו נבחנו שני מודלים עיקריים (גרף 1, גרף 2). גרף 1, בחן את הקשר החיובי בין מנהיגות אתית לעיצוב אקלים בית ספרי המאופיין בהוגנות, צדק כלפי תלמידי בית הספר ותמיכה בהם, לפי תפיסותיהן של מחנכות, ואת הקשר בין אקלים בית ספרי ואקלים כיתתי המאופיין בהוגנות, צדק כלפי תלמידי הכיתה ותמיכה בהם. נבחן גם הקשר בין אקלים כיתתי ליחסי תלמידים כלפי מורים, לעמדות תלמידים כלפי אגרסיביות ותפיסותיהם לגבי הקשר הרגשי כלפי בית הספר. כמו כן, נבחנה השפעת תמיכה רגשית של מחנכות ואיכות יחסי מנהל-מחנכת על אקלים כיתתי של תמיכה, ותמיכה רגשית בקשר לתוצאות תלמידים (עמדות כלפי אגרסיביות, קשר רגשי ויחסי תלמידים-מורים).

גרף 1: מודל המחקר התיאורטי המתאר את מערכת הקשרים בין מנהיגות אתית לתוצאות תלמידים

המודל השני (גרף 2) בחן את השפעות עבודת המחנכת (שיתוף פעולה ואמונות ללמידה חברתית-רגשית) ומאפייני המנהלים (LMX-Leader member exchange איכות היחסים מנהל-מחנכת, תמיכה בלמידה חברתית-רגשית) על תוצאות התלמידים (גרף 2, מודל 2).

גרף 2: מודל המחקר התיאורטי המתאר את השפעת מאפייני מנהלים, עבודת מחנכות ותוצאות תלמידים

שיטת המחקר

המחקר נערך בתקופה בין חודש אוקטובר 2021 עד יוני 2022. המחקר כלל 64 חטיבות ביניים של בתי ספר בחברה הערבית מכל הארץ, ממחוז דרום, מרכז, חיפה, ירושלים וצפון. השתתפו במחקר 317 מחנכות כיתות ז', ח' ו-ט', 504 מורים, 6589 תלמידים ו-64 מנהלים. הנתונים נאספו, כאמור, מארבעה מקורות (מנהלים, מורים, מחנכות ותלמידים), ולפיכך ניתוח הנתונים התבצע כניתוח רב-רמתי (וגם לפי Doubly latent multi-level structural equation modeling).

תוצאות המחקר

תוצאות המחקר הראו שמנהלי בתי ספר בעלי סגנון מנהיגות אתי מקדמים אקלים בית ספרי המדגיש ערכי הוגנות, צדק ותמיכה בתלמידים. בתורן, מחנכות שתופסות את האקלים הבית ספרי כמדגיש ערכים אלו, תעצבנה גם הן אקלים כיתתי של הוגנות, צדק ותמיכה בתלמידים. ובתורם, תלמידים שתופסים את האקלים הכיתתי כמאופיין בערכים אלו, יפגינו יותר קשר רגשי אל בית הספר, פחות עמדות התומכות באגרסיביות ויחסים איכותיים יותר עם מורים.

באופן יותר ספציפי, בבחינת ממדי האקלים בנפרד, נמצא שערכי הוגנות ותמיכה באקלים הכיתתי, לפי דיווחי תלמידים, הם בעלי ההשפעה על עמדות תמיכה באגרסיביות של תלמידים ועל הקשר הרגשי שלהם לבית הספר: ממד הוגנות קשור שלילית לעמדות כלפי אגרסיביות (התומכות באגרסיביות), והממד תמיכה (תלמידים חשים שמכבדים אותם והם נכונים לבקש עזרה) קשור חיובית לקשר רגשי של תלמידים לבית הספר ושלילית לעמדות כלפי אגרסיביות.

כמו כן, נמצא שתמיכה רגשית של מחנכת בתלמידי כיתה קשורה לתוצאות תלמידים באופן עקיף. משמע, מחנכת שמפגינה תמיכה רגשית בתלמידיה, משפיעה באופן שלילי גם על עמדות התומכות באגרסיביות, ובקשר חיובי על תפיסות תלמידים לגבי קשר רגשי כלפי בית הספר, דרך קידום אקלים כיתתי של תמיכה בתלמידים.

לגבי השפעת עבודת מחנכות על עיצוב עמדות תלמידים (גרף 2), נמצא שאיכות יחסי מנהל-מחנך, דהיינו, יחסים איכותיים בין מנהל למחנכת על פי תפיסותיהן של מחנכות, קשורה חיובית לשינוי פעולה בין מחנכת כיתה ובין מורי הכיתה. שיתוף פעולה בין מחנכות למורים קשור חיובית ליחסי תלמידים עם מורים (מדגיש למשל יחסי כבוד בין תלמידים למורים), ואמונות של מחנכות בלמידה חברתית רגשית קשורות חיובית ליחסי תלמידים עם מורים. כמו כן, נמצא שעמדות תלמידים התומכות באגרסיביות קשורות שלילית לקשר הרגשי של תלמידים עם בית הספר. ולסיום, לא נמצא קשר בין תמיכת מנהלים בלמידה חברתית-רגשית ובין אמונותיהן של מחנכות ללמידה חברתית-רגשית.

ממצאים נוספים הראו שבנות מדווחות יותר מבנים על תמיכה רגשית של מחנכת, ומדווחות פחות על עמדות התומכות באגרסיביות. נתון זה משתנה גם בהתאם לשכבת גיל: ממוצעים גבוהים לתמיכה רגשית של מחנכת ופחות עמדות אגרסיביות נרשמו בכיתות ז' לעומת כיתות ח' ו-ט'. בכיתות ז' יש ממוצעים טובים בתפיסות לגבי אקלים כיתתי, שייכות לבית הספר (קשר רגשי) ויחסי מורים-תלמידים ופחות עמדות התומכות באגרסיביות, לעומת בנים, ולעומת שכבות ח' ו-ט'.

מסקנות- תפקיד מחנכת כיתה בתוך הארגון הבית ספרי

לאור ממצאי המחקר, מחנכת כיתה היא שחקן מרכזי בבית הספר. היא מושפעת מסגנון המנהיגות האתי של מנהלים, מאיכות היחסים בין מחנכת-מנהל, ומהאקלים הבית ספרי, ובתורה משפיעה על עיצוב עמדות תלמידים כלפי אגרסיביות (לשלילה) ועל עיצוב עמדות חיוביות ורצויות: תחושת השייכות של התלמידים לבית הספר (קשר רגשי) ויחסי תלמידים-מורים.

על סמך תוצאות המחקר, להלן היבטים מרכזיים בעבודתה של מחנכת כיתה המשפיעים על עמדות תלמידים:

א. מחנכת היא החוט המקשר בין מדיניות בית ספרית המקדמת ערכים של אקלים בית ספרי ובין האקלים הכיתתי. כמנהלת כיתה, המחנכת מקדמת משמעת כיתתית, צדק וסדר בכללים זהים ועקיבים לכל התלמידים.

ב. עיצוב יחסים טובים ואיכותיים בין מורי כיתה לתלמידיה, בינה ובין מנהל בית הספר. מחנכת כיתה מקדמת יחסים טובים בין תלמידיה למורים, דרך שיתוף פעולה עם מורי כיתה (שיתוף גם מושפע ממערכת יחסים איכותית בינה לבין המנהל). השיתוף עם מורים בכל הקשור לכיתה

מתבטא בעיצוב תוכניות ביחד, בעבודה לצידם ומולם באופן קבוע, בעיצוב אווירה כיתתית של תמיכה שגם כוללת כבוד כלפי התלמידים מצד המורים המלמדים בכיתה. שיתוף עם מורי הכיתה ביחס לתלמידים מקדם יחסים טובים בין כולם, ויחסי כבוד בין תלמידים למורים. כמו כן, למחויבות המחנכת ואמונותיה בלמידה חברתית- רגשית (SEL-social emotional-learning) חשיבות לקידום איכות היחסים בין תלמידים למורים.

ג. תמיכה רגשית בתלמידים, המשפיעה על קידום אווירה כיתתית של תמיכה ועידוד תלמידים לבקש עזרה, וגם בכך להשפיע על עמדותיהם. באווירה שבה מורים תומכים בתלמידים, התלמידים מראים נכונות לבקש עזרה, מה שמשפיע על חיזוק הקשר והשייכות של התלמידים לבית הספר שלהם, ושליחה על עמדותיהם כלפי אגרסיביות.

המלצות

לתוצאות המחקר השלכות מעשיות על עיצוב מדיניות הנוגעת למחנכות כיתה, על בניית תוכניות התערבות בית ספרית וכיתתית, על תפקיד המחנכת באשר לתלמידי כיתה ועל דרך הפעילות שלה עם תלמידים אלה בייחוד בגיל ההתבגרות (תקופת גיל כיתה ז'-ט'), וספציפית בחברה הערבית.

גיל ההתבגרות מאופיין בשינויים רבים בחיי המתבגר וחוקרים גורסים שהתנהגויות ועמדות אגרסיביות עולות בגיל ההתבגרות ונחשבות לגורם מכריע בהתנהגות תוקפנית (Huang et al., 2015). בנוסף לכך, בגיל זה נודעת השפעה לקבוצת השווים, ולפיכך חשוב מאוד בתקופה זו של גיבוש זהות ועצמאות לצמצם התנהגויות ועמדות לא רצויות ולחזק התנהגויות חיוביות (כגון, יחסי תלמידים-מורים).

יש להדגיש כי מחקר זה נערך בחברה הערבית, אשר אוכלוסייתה נחשבת לאוכלוסייה צעירה (עלי ועמיתיו, 2021), שאחוז הצעירים מתחת לגיל 19 בה הוא 49%. למרות המודעות הגוברת בחברה זו באשר לחשיבות ההשכלה וחינוך בניה ובנותיה (עלי ודעאס, 2018), ואף על פי שהרשות הארצית למדידה והערכה מדווחת על שיעור גבוה של שביעות רצון כללית מבית הספר ועל יחסי קרבה ואכפתיות אצל תלמידים מהחברה הערבית בחטיבת הביניים ובעליונה בינם ובין מוריהם (רשות ארצית למדידה והערכה, אוקטובר 2020), עדיין ניכרת עלייה בתופעת אלימות אצל בני נוער, ואצל בנים יותר מאשר אצל בנות (הראל-פיש ואחרים, 2019). לפיכך, אני ממליצה:

ברמת מחנכות כיתה: חשוב למחנכות להגביר את שיתוף הפעולה עם מורי הכיתה, לחזק תמיכה רגשית בתלמידים, ולעצב יחסי מחנכת-תלמיד בתדירות גבוהה ואקלים כיתתי הוגן, צודק ותומך בתלמידים, ולקדם למידה חברתית-רגשית. כמו כן, מומלץ לקדם מערכת יחסים איכותית עם מנהלי בתי ספר, שיש בה תמיכה, כבוד ועזרה.

מומלץ לבנות ביחד עם המורים תוכניות התערבות כיתתית, כבר מגיל כיתה ז', שבהן אפשר לקדם ולעצב עמדות חיוביות של תלמידים (יחסי תלמידים-מורים וקשר רגשי), ולצמצם עמדות התומכות באגרסיביות ולמגר התנהגויות כאלה לפני שתהפוכנה לאלימות. בבניית תוכניות התערבות ברמה כיתתית צריך להביא בחשבון עוד אלמנטים הקשורים למגדר ולשכבת הגיל.

על מחנכות לעודד יותר תלמידים בנים לפנות אליהן, להיות קרובות יותר לבנים, לנהל שיחות עם תלמידים בנים ולחזק את הקשר איתם. ביתר פירוט, צריך לעבוד יותר בכיתות ח' ו-ט' בכל הנוגע לתמיכה רגשית מצד מחנכות כיתה.

ברמת מנהלי בתי הספר: על מנהלי בתי הספר לחזק ולהעצים את מחנכות הכיתות, להרחיב את מעגל האחריות שלהן, לתמוך בהן במשאבי בית הספר, ולהעניק להם מעמד של תפקיד מובחן כמו שאר התפקידים בבית הספר.

על המנהלים לגבש מדיניות בית ספרית ולעצב חזון של פיתוח אקלים בית ספרי שיש בו צדק, הוגנות ותמיכה. יש צורך בשפה אחידה בבית הספר כלפי תלמידים, שיש בה חוקים ברורים, תמיכה, עידוד ואוזן קשבת, ועיצוב אוירה פתוחה שבה תלמידים יכולים לפנות לעזרה בעת הצורך.

ברמת מדיניות: באמצעות קורסי הכשרה למחנכות כיתה, שנועדו לחדד את תפקידיה של מחנכת כיתה, יש להקנות להן כלים ומיומנויות לניהול כיתה, לחזק מיומנויות מנהיגותיות אצל מחנכות, ומיומנויות של למידה חברתית-רגשית.

לסיכום, מחקר זה תורם רבות לידע התיאורטי ובעיקר המעשי על עבודת מחנכת עם תלמידים בגיל ההתבגרות, על מנהלי בתי ספר, ועל מעצבי מדיניות. תוצאות מחקר זה תורמות לחברה הישראלית כולה ולחברה הערבית בפרט לבניית אסטרטגיות פעולה ולבניית תוכניות התערבות בית ספריות, על מנת לקדם תלמידים ולצמצם תופעות אגרסיביות ולא רצויות שיש להן השלכות לעתיד על החברה כולה.